

หลักสูตรท้องถิ่นเสริมศิลป์โนรา

ธรรมนิตย์ นิคมรัตน์*

บทนำ

ปัจจุบันระบบการศึกษามีการปรับปรุงหลักสูตร พัฒนาการเรียนการสอนไปตามนโยบายและแนวคิดของนักวิชาการทางการศึกษาของแต่ละยุคสมัย มีการปรับเปลี่ยนระบบการศึกษาให้แตกต่างไปจากระบบเดิม การปรับปรุงหลักสูตรซึ่งเป็นแนวคิดที่มีการปรับเปลี่ยนที่เห็นได้ชัดก็คือ การจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นเป็นนำความรู้หรือภูมิปัญญาที่มีการเรียนรู้หรือถ่ายทอดตามวิถีชีวิตในท้องถิ่น มาจัดเป็นระบบการเรียนการสอนในสถานศึกษา ตามช่วงชั้นนักเรียนระดับต่าง ๆ

หลักสูตรท้องถิ่นแต่ละโรงเรียนจะมีความสำคัญและแตกต่างกันตามอัตลักษณ์ของท้องถิ่นนั้น ความเหมาะสมที่จะนำไปจัดการเรียนการสอนนั้นขึ้นอยู่กับสังคมวิถีชีวิตของแต่ละชุมชน สถานศึกษาทางภาคใต้โดยเฉพาะจังหวัดสงขลาจะส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งมีครู และอาจารย์นำภูมิความรู้ดังกล่าวมาเป็นแนวทางในการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นก็คือภูมิปัญญาพื้นบ้านเกี่ยวกับการแสดงโนราและหนังตะลุง

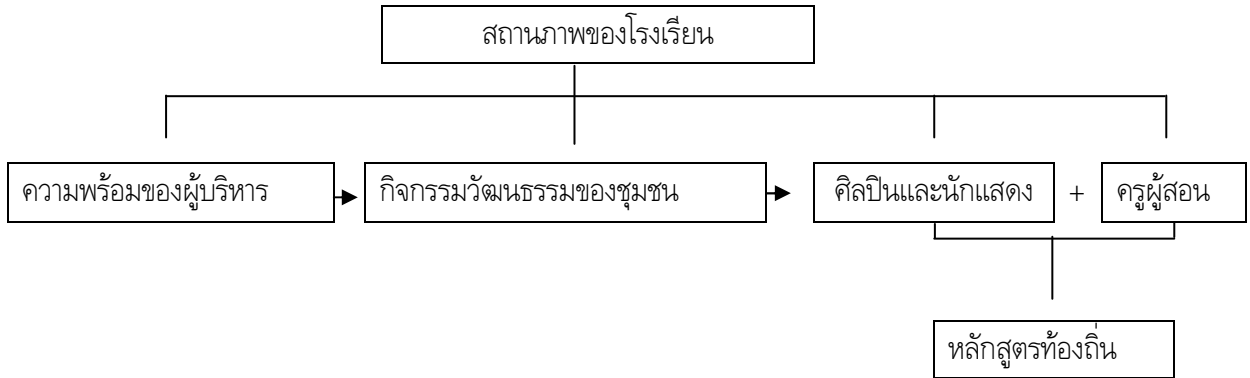
การแสดงโนราและหนังตะลุงนั้นจะมีองค์ความรู้ในศิลปะการแสดงอยู่มากมาย ผู้สนใจสามารถนำองค์ความรู้ดังกล่าวมาจัดทำเป็นหลักสูตรหรือหน่วยการเรียนรู้ในสถานศึกษาได้อย่างหลากหลายแต่การจะนำความรู้ดังกล่าวมาใช้ให้เกิดประโยชน์นั้นควรพิจารณาถึงแนวทางขององค์ประกอบต่อไปนี้

1. สถานภาพของโรงเรียนกับชุมชน
2. ความพร้อมของผู้บริหาร
3. กิจกรรมวัฒนธรรมในชุมชน
4. ศิลปินหรือนักแสดง
5. ความรู้ครูสายผู้สอน

---

* อาจารย์ประจำคณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ

จากความสำคัญดังกล่าวสามารถเชื่อมโยงโครงสร้างแนวทางปฏิบัติได้ดังนี้

แนวคิดในแต่ละฝ่ายจะมีหน้าที่และความสำคัญในรายละเอียดซึ่งจะพิจารณาได้ดังนี้

1. สถานภาพของโรงเรียนกับชุมชน ลักษณะของโรงเรียนจะอยู่ในระดับโรงเรียนขนาดใหญ่ ขนาดกลาง หรือขนาดเล็กนั้น สิ่งแวดล้อมของโรงเรียนจะต้องมีความสอดคล้องกับการเปิดหลักสูตรเป็นอย่างดี เช่น สถานที่ตั้งโรงเรียนอยู่ใจกลางชุมชน สะดวกกับการเดินทางไปมาของนักเรียน เมื่อมาร่วมกิจกรรมของหลักสูตร โรงเรียนและชุมชนมีความสัมพันธ์กันอย่างสม่ำเสมอ กรรมการสถานศึกษาได้รับการดูแลเอาใจใส่เป็นอย่างดี อาคารสถานที่เพียงพอสำหรับจัดกิจกรรม สามารถใช้พื้นที่ภายในและภายนอกโรงเรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

2. กิจกรรมวัฒนธรรมในชุมชน ลักษณะของกิจกรรมวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี งานรื่นเริงในชุมชน หมู่บ้าน ซึ่งโรงเรียนตั้งอยู่จะมีบทบาทต่อกิจกรรมของหลักสูตร เพราะถ้าหากผู้ปกครองหรือบุคคลในชุมชนมีการอนุรักษ์ จัดกิจกรรมตามประเพณีอยู่เสมอ เมื่อโรงเรียนจัดกิจกรรมร่วมกับชุมชนจะได้รับการช่วยเหลือเป็นอย่างดี เพราะกิจกรรมชุมชนเหนียวแน่นเป็นตัวอย่างวัฒนธรรมภายนอกที่เป็นแบบอย่างให้กับนักเรียนในการทำกิจกรรม แต่ถ้าหากสภาพสังคมภายนอกโรงเรียนไม่มีการสนับสนุนกิจกรรมวัฒนธรรมก็จะเกิดอุปสรรคในการปฏิบัติตามกิจกรรมหลักสูตร

3. ความพร้อมของผู้บริหาร ผู้บริหารจะเป็นผู้อำนวยการ อาจารย์ใหญ่หรือครูใหญ่ ถ้าหากมีความสนใจในกิจกรรมการเรียนการสอนของหลักสูตรท้องถิ่นจะเป็นกำลังสำคัญอย่างหนึ่งที่ขับเคลื่อนให้กิจกรรมต่าง ๆ พัฒนาอย่างรวดเร็ว เพราะในการจัดทำหลักสูตรจะต้องดึงเอาความรู้จากผู้เชี่ยวชาญด้านต่าง ๆ หรืออาศัยความร่วมมือจากฝ่ายต่าง ๆ ผู้บริหารจะต้องลงมาคอยช่วยเหลือสนับสนุนความต้องการของครูหรือนักเรียน ถ้าหากผู้บริหารไม่มีความพร้อมหรือไม่เห็นความสำคัญก็จะทำให้เกิดอุปสรรคในการทำงานแก่ผู้ปฏิบัติกิจกรรม

4. ศิลปินหรือนักแสดง ในที่นี้จะหมายถึงศิลปินแขนงต่าง ๆ ซึ่งมีอยู่ในชุมชนหรือผู้สนใจทางศิลปการแสดงพื้นบ้านของชุมชน ศิลปินในชุมชนโดยปกติเมื่ออยู่ในวัยหนุ่มสาวจนถึงอายุกลางคน จะมีภาระในการแสดงตามสถานที่ต่าง ๆ อยู่สม่ำเสมอ แต่ถ้าหากอาวุโส ภาระงานด้านการแสดงจะน้อยลงจะมีโอกาสในการทำกิจกรรมเผยแพร่ความรู้แก่นักเรียน สำหรับศิลปินที่มีความรู้ด้านการแสดงในเขตพื้นที่ใกล้เคียงกัน สามารถขอความอนุเคราะห์ด้านความรู้ต่าง ๆ และสร้างเครือข่ายสัมพันธ์กันได้

5. ความพร้อมของครูสายผู้สอน ครูจะเป็นผู้ที่ใกล้ชิดกับนักเรียน ครูจะต้องมีความรู้ด้านศิลปการแสดงพื้นบ้านพอสมควร ถ้าหากครูมีความรู้ไม่เพียงพอจะต้องชวนหาความรู้ และรู้จักพึ่งพาตนเองในอันดับแรก ต่อมาต้องค่อย ๆ ขยับขยายขอความช่วยเหลือจากศิลปินในชุมชน ครูจะต้องมีมนุษยสัมพันธ์ทั้งภายในและภายนอกโรงเรียนจะต้องอุทิศเวลาและเสียสละในการศึกษาหาความรู้และสอนนักเรียนได้อย่างทั่วถึง สามารถช่วยเหลือและส่งเสริมนักเรียนซึ่งมีความสามารถโดดเด่นและจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตรอยู่เสมอ รู้จักนำเทคโนโลยีสมัยใหม่มาช่วยพัฒนาการเรียนการสอนทุกรูปแบบ

เมื่อพิจารณารายละเอียดต่าง ๆ เพื่อศึกษาแนวทางแล้วจะต้องมีความรู้ในองค์ประกอบการแสดงเป็นอย่างดี จึงสามารถแจกแจงแนวความคิดเพื่อสร้างเป็นหลักสูตร การจัดทำหลักสูตรโดยทั่วไปนั้นจะต้องคำนึงถึงช่วงชั้นของนักเรียนในการนำความรู้ไปจัดกิจกรรมการเรียนการสอน จากประสบการณ์ของการสอนโนราให้กับนักเรียนในระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษา และอุดมศึกษา ในรอบ 20 ปีที่ผ่านมา ระดับช่วงชั้นของการเรียนจะแตกต่างกัน

ตารางเปรียบเทียบช่วงชั้นระดับการเรียน

แบบเดิม	แบบใหม่
ช่วงชั้นที่ 1 นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 – 2	ช่วงชั้นที่ 1 นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 – 3
ช่วงชั้นที่ 2 นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 – 4	ช่วงชั้นที่ 2 นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 – 6
ช่วงชั้นที่ 3 นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 – 6	ช่วงชั้นที่ 3 นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 – 3
ช่วงชั้นที่ 4 นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 – 3	ช่วงชั้นที่ 4 นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 – 6
ช่วงชั้นที่ 5 นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 – 6	

จากการทดลองสอนการแสดงโนราทั้งด้านทฤษฎีและปฏิบัติ ช่วงชั้นนักเรียนที่สมควรจะได้เริ่มสอนให้ได้รับความรู้ตามครูผู้สอนได้อย่างมีประสิทธิภาพนั้นนักเรียนควรจะอยู่ในช่วงชั้นประถมศึกษาปีที่ 3

นักเรียนจะมีความพร้อมทั้งทางสรีระของร่างกายและสามารถรับการถ่ายทอดความรู้ต่าง ๆ ได้อย่างรวดเร็ว ครูสามารถจัดกิจกรรมถ่ายทอดรูปแบบการเรียนการสอนขั้นพื้นฐานได้อย่างมีประสิทธิภาพ

สำหรับเนื้อหาด้านการแสดงพื้นบ้านโดยเฉพาะการแสดงโนรา่นั้น สามารถศึกษาค้นคว้าได้หลากหลาย ไม่มีที่สิ้นสุด ความรู้ที่สำคัญพอที่จะเป็นแนวทางในการนำไปจัดเป็นหลักสูตรท้องถิ่น เพื่อให้ นักเรียนสามารถฝึกปฏิบัติ รำ ร้อง และแสดงโนราได้อย่างสวยงามถูกต้อง และมีความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง ได้แก่ แนวความรู้ดังต่อไปนี้

1. ตำนานโนรา
2. การจัดทำของโนรา
3. ศัพท์เฉพาะของโนรา
4. การตัดร่างกาย
5. จังหวะพื้นฐานของโนรา
6. การรำเพลงโค
7. การรำบทครูสอน
8. การรำบทสอนรำ
9. การรำบทประหมแบบย่อ
10. การรำทำลิบสอง
11. การรำบทประหมแบบเต็ม
12. การร้องกลอนประเภทต่าง ๆ
13. การนาดพวาน
14. องค์ประกอบการแสดงโนรา
15. การแต่งกายโนรา
16. การทำเครื่องแต่งกายเบื้องต้น

จากองค์ประกอบความรู้ดังกล่าว สามารถวางแผนเนื้อหาให้เหมาะสมกับผู้เรียนได้ดังนี้

ช่วงชั้นที่ 1 ระดับประถมศึกษาปีที่ 1 – 3 ควรจะได้เรียน

1. นิทานตำนานโนราโดยการเล่าเรื่องมีตัวละคร ภาพประกอบ หรือเป็นวีซีดี ละครโนรา เพื่อให้นักเรียนได้รู้จักตัวละคร เกิดความสนุกสนาน มีการทัศนศึกษาแหล่งกำเนิดโนราตามตำนานและข้อสันนิษฐาน เช่น ตำบลท่าแค แหลมพรหมเทพ เกาะขัน จังหวัดพัทลุงและจังหวัดสงขลา

2. จังหวะพื้นฐานของโนรา เนื่องจากการแสดงโนราเป็นเรื่องของลีลาและจังหวะเป็นสำคัญ การให้นักเรียนรู้จักและคุ้นเคยกับจังหวะพื้นฐานแบบต่าง ๆ ได้อย่างคล่องแคล่ว ทำให้การฝึกโนราสามารถทำได้รวดเร็วมากยิ่งขึ้น อุปกรณ์การทำจังหวะอาจจะใช้การออกเสียงหรือใช้ทับหรือกลองเพียงอย่างเดียวอย่างหนึ่งมาประกอบการเรียนการสอน หรืออาจจะมียุติวิธีวิธีการทำจังหวะพื้นฐานแบบต่าง ๆ

3. การซัดท่าของโนรา เป็นการเรียนรู้และเข้าใจเกี่ยวกับลักษณะการใช้วงมโหรี วงแขน และการใช้อวัยวะส่วนต่าง ๆ ของร่างกายในการใช้เคลื่อนไหว เช่น การยกขา การนั่ง ควรจะมีวิธีรูปแบบการจัดร่างกายให้สวยงามเหมาะสมกับบุคลิกผู้รำแต่ละคน

4. การตัดร่างกาย เป็นการเข้าสู่พื้นฐานการฝึกหัดที่จะต้องให้ความสนใจ ความแข็งแรง และความพยายามของผู้เรียน การตัดมือ แขน ขา และหลัง จะทำให้ผู้รำมีสรีระเหมาะสม สวยงามในการรำโนราและสามารถแก้ไขข้อบกพร่องของผู้เรียนได้

5. ศัพท์เฉพาะของโนรา เป็นการเรียนรู้เกี่ยวกับการฝึกหัดท่ารำเบื้องต้น ซึ่งมีความจำเป็นและจะต้องรู้จักใช้ท่าในการรำโนรา คล้ายกับการเรียนนาฏยศัพท์ของนาฏศิลป์ไทย ศัพท์เฉพาะของโนราจะมีประโยชน์ในการสร้างพื้นฐานของท่ารำที่ดีให้กับผู้เรียน

6. การรำเพลงโค เป็นการฝึกท่าเบื้องต้นในลีลาต่าง ๆ ท่ารำยากหรือง่ายขึ้นอยู่กับวัยและความสามารถของผู้รำ การนำท่าต่าง ๆ มาเรียงร้อยให้เป็นกระบวนการรำจะต้องสอดคล้องและสัมพันธ์กับจังหวะ

7. การรำบทครูสอน เป็นการฝึกท่าประกอบเนื้อร้องเบื้องต้น เน้นการทรงตัวในการนั่งรำเป็นสำคัญ นักเรียนจะรู้จักท่ารำ ความหมาย เนื้อร้อง การร้องรับของนักดนตรี

ช่วงชั้นที่ 2 ระดับประถมศึกษาปีที่ 4 – 6 ช่วงอายุดังกล่าวนักเรียนผ่านกระบวนการฝึกพื้นฐานการรำมาเป็นอย่างดี รู้จักจังหวะท่ารำ บทร้อง ควรจะได้รับการเรียนการสอนเรื่องต่อไปนี้

1. การรำบทสอนรำ จะเน้นการทรงตัวในการยืนรำ การซัดท่ารำในรูปแบบต่าง ๆ ตามเนื้อร้องและความหมายของท่ารำ มีการใช้ท่ารำประกอบผู้รำคนอื่น คือ ต้องมีคู่รำ จะรำเดี่ยว หรือรำเพียงคนเดียวจะไม่เกิดความสวยงาม

2. การรำบทประถม (แบบย่อ) เป็นการรำซึ่งมีลีลาท่าหลากหลายใช้ผู้รำตั้งแต่ 4 คนขึ้นไป มีการจัดรูปแบบกระบวนการรำตามเนื้อร้อง ซึ่งได้มีการคัดเลือกเพียงบางส่วนมาเรียบเรียงและเชื่อมโยงท่ารำให้ต่อเนื่องเหมาะสมกับเวลาและวัยของผู้เรียน

3. การรำท่าลีบสองหรือการรำลีบสองท่า เป็นการฝึกท่าอีกรูปแบบหนึ่งซึ่งจำเป็นจะต้องใช้ในตอนจบของกระบวนการรำแต่ละชุด ซึ่งเรียกว่าท่าครู การรำท่าลีบสองจะได้รับความรู้เกี่ยวกับการรู้จักวาดมือในระดับต่าง ๆ และการทรงตัว การผ่อนคลายกล้ามเนื้อของการฝึกรำโนรา

ช่วงชั้นที่ 3 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 – 3 ช่วงอายุดังกล่าว นักเรียนจะเริ่มเข้าสู่วัยรุ่น ความต้องการและการกล้าแสดงออก การรู้จักตนเองของผู้เรียนว่ามีความสนใจหรือชื่นชอบ ด้านศิลปะการแสดงท้องถิ่นหรือไม่จะปรากฏออกมาชัดเจน ควรจะให้นักเรียนได้ศึกษาเรื่องต่อไปนี้

1. การรำบทประณม (แบบเต็ม) เป็นการรำตามบทหรือแม่บทหรือบทประณมซึ่งมีเนื้อหาและท่ารำครบถ้วนตามรูปแบบของการฝึกพื้นฐานของโนราผู้ผ่านการฝึกบทประณมจะมีความเชี่ยวชาญและมีความรอบรู้ด้านพื้นฐานของโนราเป็นอย่างดี ซึ่งการฝึกดังกล่าวจะใช้ผู้รำตั้งแต่ 4 คนขึ้นไป มีจังหวะท่ารำ ชั้นเชิงการรำหลากหลาย สามารถนำท่ารำไปปรับใช้กับการรำในบทอื่น ๆ ได้

2. การร้องกลอนประเภทต่าง ๆ เป็นการฝึกหัด การใช้เสียง การรู้จักจังหวะ ปฏิภาณไหวพริบในการแสดง การรู้จักคำประพันธ์ประกอบการร้องกลอน เช่น กลอนสี่ กลอนหก กลอนแปด กลอนห้า หรือการนำเนื้อหาประกอบการรำมาฝึกหัดขับร้องให้ถูกต้องตามจังหวะและการออกเสียงให้เกิดความไพเราะ

3. การนาตพราน เป็นการฝึกทักษะการแสดงที่เหมาะสมกับนักเรียนผู้ชายซึ่งชอบสนุกสนานหรือสนุกสนานไม่ชอบกฎเกณฑ์แบบแผนบังคับมากเกินไป สามารถแสดงออกหรือมีความคิดสร้างสรรค์ได้ในลีลาของพรานซึ่งเน้นความตลกขบขันในการแสดงออกด้านท่ารำและคำพูด

4. องค์ประกอบการแสดงโนรา เป็นการเรียนรู้ด้านเนื้อหา ความรู้ ความเข้าใจ ในรูปแบบการแสดงของโนราว่าองค์ประกอบใดบ้างที่มีส่วนสำคัญในการแสดงโนรา การวิเคราะห์ความสำคัญบทบาทหน้าที่ขององค์ประกอบต่าง ๆ ซึ่งได้เรียนผ่านมาตามช่วงชั้นต่าง ๆ

5. การแต่งกายโนราเป็นการศึกษารายละเอียดของรูปแบบเครื่องแต่งกายโนรา ความหมาย ความสำคัญ วิธีการแต่งกายของเครื่องแต่งกายโนราแต่ละชิ้นให้ถูกต้องตามขั้นตอนและรูปแบบการแต่งกายโนรา

6. การทำเครื่องแต่งกายโนรา เป็นการศึกษารายละเอียดเป็นกรณีศึกษาเรื่องใดเรื่องหนึ่ง เช่น ชุดลูกปัด เทร็ด หรือปิ่นหนึ่ง ศึกษาประวัติความเป็นมา วิธีการทำ การจำหน่าย เพื่อเป็นแนวทางในการนำความรู้ออกไปประกอบอาชีพเสริมได้อีกรูปแบบหนึ่ง

จากรายละเอียดแนวคิดต่าง ๆ สามารถแยกความสำคัญของรายละเอียดเนื้อหาไปจัดเป็นแนวการสอนแต่ละช่วงชั้นได้อีกระดับหนึ่ง ซึ่งองค์ความรู้ดังกล่าวซึ่งได้เสนอแนวคิดพอเป็นสังเขป จะเป็นแนวทางหนึ่งซึ่งครูและศิลปินพื้นบ้าน ผู้เชี่ยวชาญด้านการศึกษา จะต้องนำมาวิเคราะห์วางแผนในการจัดการเรียนการสอนหลักสูตรท้องถิ่น มีการแลกเปลี่ยนแนวคิดจากผู้ที่เคยทดลองปฏิบัติ จากเขตพื้นที่การศึกษาต่าง ๆ ซึ่งมีความแตกต่างกันทั้งศิลปิน ชุมชน หรือครูผู้สอน สามารถนำแนวคิดต่าง ๆ มาจัดรูปแบบหรือปรับปรุงหลักสูตรท้องถิ่นให้สมบูรณ์มากยิ่งขึ้น ครูประจำการซึ่งมีประสบการณ์หรือครูซึ่งได้สำเร็จการศึกษาใหม่ ๆ ซึ่งสถาบันการศึกษาที่มีการจัดการศึกษาเกี่ยวกับการแสดงท้องถิ่น โดยเฉพาะโนรา จะต้องมาประชุมสัมมนา

กลุ่มย่อยกลุ่มใหญ่และจัดการเรียนการสอนให้เกิดการลงตัว มีศูนย์กลางในการอำนวยความสะดวก ความสำเร็จชัดเจนในเนื้อหา ช่วยแก้ปัญหาให้กับครูผู้สอนได้อย่างทั่วถึงและรวดเร็ว ก็จะทำให้หลักสูตรท้องถิ่นสามารถสร้างศิลปะโนราได้อย่างเต็มรูปแบบ เพราะโดยธรรมชาติวิถีชีวิตของชาวใต้มีความผูกพันอยู่กับศิลปะการแสดงโนราเกือบตลอดชีวิต การสร้างศิลปะโนราให้แผ่กระจายในสถานศึกษาผ่านกระบวนการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นจึงเป็นมิติที่ดีของวงการศึกษไทย ที่สามารถจัดการศึกษาได้อย่างมีรูปแบบชัดเจน ถ้าหากหลักสูตรดังกล่าวมีอุปกรณ์หรือสื่อประกอบการเรียนการสอนอย่างสมบูรณ์ย่อมจะเป็นความภาคภูมิใจอย่างหนึ่งที่มีการพัฒนาสร้างสรรค์ที่ดีต่อศิลปะการแสดงซึ่งปรากฏอยู่กับสถานศึกษาและชุมชน เป็นการยกระดับของศิลปะการแสดงพื้นบ้านได้อีกวิธีหนึ่งของการศึกษาของไทย